

Ruskaos i norske fengsler

Metoder og utfordringer

1. Navn på journalistene

Margrethe Miljeteig, tlf. 91 69 98 54, Moldegata 21, 0445 Oslo. Margrethe@miljeteig.no

Knut-Øyvind Hagen, tlf. 48 27 87 62, Tunfaret 12, 0373 Oslo. Knut.oyvind.hagen@gmail.com

Marit T. Halvorsen, tlf. 92 06 88 10, Dælengengata 27 B, 0567 Oslo. Marit.t.halvorsen@gmail.com

2. Prosjektets navn

«Ruskaos i norske fengsler»

3. Fullstendig liste over publisert materiale

Alle artikler er publisert på Journalen 13.03.12. Inne i artiklene vil dere finne lenker til de fire tilhørende videoene og to lydbildeserier, samt et interaktivt kart. Prosjektet ses best på nett.

- *Ruskaos i norske fengsler: Hovedsak.*
Lenke: <http://journalen.hioa.no/journalen/Magasin/article67077.ece>
- *Syntetiske stoffer sprer seg i fengslene:*
Lenke: <http://journalen.hioa.no/journalen/Magasin/article67069.ece>
- *Innsatte ruser seg på andres medisiner:*
Lenke: <http://journalen.hioa.no/journalen/Magasin/article67217.ece>
- *Slik smugles narkotika inn i fengslene:*
Lenke: <http://journalen.hioa.no/journalen/Magasin/article67113.ece>
- *Søkte seg til lukket avdeling for å bli rusfri:*
Lenke: <http://journalen.hioa.no/journalen/Magasin/article67080.ece>
- *Ulik straff for samme forbrytelse:*
Lenke: <http://journalen.hioa.no/journalen/Magasin/article67073.ece>
- *Med nese for narkotika:*
Lenke: <http://journalen.hioa.no/journalen/Magasin/article67062.ece>
- *Fengslene tar færre urinprøver:*
Lenke: <http://journalen.hioa.no/journalen/Magasin/article67078.ece>
- *- Regjeringen skaper narkotikaproblemene i norske fengsler:*
Lenke: <http://journalen.hioa.no/journalen/Magasin/article67063.ece>
- Interaktivt kart med oversikt over rusomfanget i alle Norges fengsler:
Lenke: <http://margrethes.com/kart.html>

4. Redaksjon og redaksjonsadresse

Graveprosjektet var en semesteroppgave ved journalistutdanningen på Høgskolen i Oslo og Akershus. Det er derfor publisert i skolens digitale studentavis Journalen.

Høgskolen i Oslo og Akershus

Besøksadresse: Pilestredet 48, 0167 Oslo.

Postadresse: Postboks 4, St. Olavs plass, 0130 Oslo.

5. Dette er nytt i saken

- Vi kartla smuglingsmetoder og straffereaksjoner i alle Norges fengsler. Dette har ikke blitt gjort tidligere. Vi satte funnene i sammenheng med urinprøvestatistikk, antall funn og sikkerhetsnivå på fengselet. Funnene blir lagt fram i et interaktivt kart. Leseren kan trykke på fengselssymbolene for å lese om hvert enkelt fengsel.
- Vi avdekket at innsatte i større grad enn det som tidligere er kjent ruser seg på hverandres medisiner. Illegal bruk av medfangers reseptbelagte Subutex er i dag et av de vanligste rusmidlene i 23 av de 52 fengslene i landet. En dose kan være så sterk at 25 personer kan ruse seg i ett døgn, og det er mange som selger litt av dosen sin.
- En overvekt av de innsatte sier det er vanskelig å holde seg rusfri i fengsler med lavt eller middels sikkerhetsnivå, fordi rusmidler er lette å få tak i.
- 30 av fengslene oppgir til Journalen at stoffet kommer gjennom besøkende, og 36 tror at innsatte tar det med seg når de kommer til soning eller etter en permisjon. 15 av fengslene oppgir at de også har et problem med at narkotika blir kastet inn over muren eller gjerdet.
- 6 fengsler forteller at de har oppdaget bruk eller gjort reelle beslag av syntetisk hasj, mens hele 26 fengsler sier at de tror syntetisk hasj blir brukt i deres fengsler.
- Cannabis er det desidert vanligste rusmiddelet i norske fengsler, etterfulgt av amfetamin og legemidler som Subutex, viser våre undersøkelser.
- Vår kartlegging viser at det er store forskjeller i rusoppfølgingstilbudet til de innsatte. Bare 21 av de 52 fengslene har egne rusmestringstibud inne i fengselet. Undersøkelsene viser også at sanksjonene for positive urinprøver og besittelse av illegale stoffer under soning varierer fra fengsel til fengsel.

6. Redegjørelse for arbeidet

Idé og oppstart

Vårsemesteret 2012 skulle vi i gang med et stort prosjekt i faget undersøkende journalistikk. Vi hadde sett i mediene at det fantes mye narkotika i norske fengsler, og det vekket nysgjerrigheten vår. Hvordan kan det skje at narkotika kommer inn i fengslene, som skal være avskjermnet fra omverdenen? Hvorfor får ingen til å stoppe dette?

Temaet var allerede mye omtalt, så vi kartla alle mediasaker om narkotika i norske fengsler fra 2005 og fram til i dag i atekst og på nett. Denne undersøkelsen viste at ingen har gjort en grundig kartlegging av dette temaet. Vi ønsket å undersøke hva innsattes mening om dette var, og sette det opp mot ansattes uttalelser. Vi visste at det kunne bli en utfordring å få tillatelse til å besøke fengslene, men vi valgte likevel etter grundige vurderinger å satse på ideen.

Vi lagde et minimumsmål som vi mente vi skulle klare å oppfylle, nemlig å ringe alle fengslene i Norge og kartlegge hvor store problemer de har, samt vise hvilke smuglemetoder som er utbredt.

Vi fant også ut at det passet med en gjennomgang av rusituasjonen nå, fordi "Kriminalomsorgens russtrategi 2008-2011" akkurat utgikk. I strategiplanen ble det lagt fram en rekke tiltak, som "bedre kartleggingsverktøy", "nye reaksjonsformer", "bedre organisering" og så videre (Kriminalomsorgen.no A). Det skulle opprettes flere rehabiliteringstiltak og rusteam.

I tillegg er det fire år siden "Stortingsmelding 37 (2007-2008)" tredde i kraft, som blant annet sa at flere skal få sone i fengsler med lavt sikkerhetsnivå (Kriminalomsorgen.no B).

Vi ville se hvordan disse to faktorene hadde spilt inn på rusproblematikken.

Metoder

Vi startet med å lage en hypotese. Hypotesen vår var følgende:

Det er enkelt for innsatte i norske fengsler å få tak i rusmidler. Dette skyldes kreative smuglingsmetoder, nye syntetiske stoffer og for lite bruk av ressurser på området i norske fengsler. Dette gjør at noen kommer ut av fengselet med større forbruk av narkotika og mer narkotikagjeld enn da man kom inn.

Den endret seg gradvis, og til slutt sto vi igjen med:

Det er enkelt for innsatte i norske fengsler å få tak i rusmidler. Dette skyldes kreative smuglingsmetoder, nye syntetiske stoffer og økende bruk av medfangers reseptbelagte medisiner, samt mangel på ressurser og store variasjoner i kontrolltiltak.

Noen elementer i hypotesen ble strøket, noen ble stående og nye kom til innen prosjektet var over. Underveis delte vi opp hypotesen i biter og stilte spørsmål til hvert punkt. Vi har ikke god dekning

for at innsatte får større forbruk av narkotika og mer narkotikagjeld, selv om vi vet at det har forekommet enkelte ganger.

Vi begynte med å lese igjennom alt materiale om saken vi fant, både rapporter og mediesaker. Vi søkte også innsyn i mange titalls dokumenter. Etter å ha lest det som allerede var tilgjengelig av materiale, begynte vi å ringe alle fengslene. De ansatte i fengslene var førstehåndskilder til det minimumsmålet vårt tok opp – nemlig deres eget problem, hvordan de håndterer problemene og hvordan de tror at narkotikaen smugles inn. Vi valgte å intervju alle fengslene istedenfor å bruke spørreundersøkelse. På den måten kunne vi få mer og grundigere informasjon, og da fikk vi også sitater til kartet vårt. For å få sammenlignbare resultater hadde vi en detaljert spørsmålsliste som vi fulgte. Vi holdt oversikt over alle muntlige og skriftlige kilder i et excel-dokument.

På grunnlag av resultater fra spørreunden lagde vi statistikk over noen av svarene, deriblant smuglemetoder, problemer med Subutex-delning og om de hadde oppdaget bruk av syntetiske rusmidler. Denne statistikken er ny og unik, og vi bruker den i mange av sakene. I tillegg fikk vi eksklusiv tilgang til kriminalomsorgens upubliserte statistikk over urinprøveresultater, beslagleggelser og lignende fra 2011.

Tidlig i prosessen utførte vi bakgrunnsintervjuer med en rekke aktører, som Svein Pettersen, leder for hundepatruljen i region nordøst og øst, Wayback, en stiftelse som hjelper innsatte tilbake til samfunnet, Foreningen for fangers pårørende og forskere og personer i Justisdepartementet. Disse intervjuene var mest for å innhente informasjon, og ikke alle ble brukt i de ferdige sakene. Før vi møtte de innsatte, som var de viktigste kildene, måtte vi ha bakgrunnskunnskapen i orden.

Etter mange telefoner fikk vi omsider lov til å besøke fire fengsler. Ett med høy sikkerhet, ett med lav sikkerhet og to med både høy og lav sikkerhet. Dette sikret at vi fikk innsikt i forskjellen mellom høy og lav sikkerhet, og gjorde at vi fikk mange forskjellige kilder.

Vi valgte å utføre en kvantitativ undersøkelse i form av en spørreundersøkelse, og vi fikk inn 76 svar. Svarprosenten var mellom 25 og 60, og 76 svar er svært lite i forhold til at det sitter oppunder 4000 i fengsel. Likevel kan det gi et inntrykk av situasjonen i fengslene vi besøkte.

Vi oppdaget imidlertid fort at mange var redde for å være ærlige, og vi hørte rykter om at de trodde vi var ”kjøpt inn” av kriminalomsorgen. Noen fylte også ut useriøse svar. På en av avdelingene på Kongsvinger ble også undersøkelsen delt ut og samlet inn av ansatte ved fengselet, og disse svarene forkastet vi. Vi fant ut at skriftlige spørreundersøkelser ikke var den beste metoden for å få ærlige svar fra innsatte.

Vi utførte også en kvalitativ undersøkelse hvor vi dybdeintervjuet femten innsatte. Disse intervjuene kom det svært mye bra ut av, og det virket som om de innsatte stort sett var åpne og ærlige. utfordringer rundt disse intervjuene kommer vi tilbake til.

Til slutt tok vi med alle resultatene og konfronterte Finn Dotsetsveen, seniorrådgiver i kriminalomsorgsavdelingen i Justisdepartementet, med funnene.

Det kan ikke være gråsoner og unøyaktigheter i journalistikken. Når prosjektet var ferdig, brukte vi Rune Ytrebergs "line-by-line"-metode og leste igjennom sakene linje for linje for å sjekke at dokumentasjonen holdt.

Gruppearbeid og arbeidsfordeling

Samarbeidspartnere med forskjellig bakgrunn og kompetanse er bra når man skal jobbe med et graveprosjekt. I fordelingen av arbeidet tok vi hensyn til gruppemedlemmenes kvaliteter. Et av gruppemedlemmene er spesielt god på lover og tunge dokumenter, en annen er god på feature, og den siste er spesielt interessert i flermedial journalistikk.

Vi fordelte arbeidet slik at alle fikk ansvar for all kontakt og alle fengsler i to regioner hver. I tillegg hadde alle hovedansvar for to-tre saker.

Utfordringer

Et av de store og tidkrevende problemene under arbeidet med prosjektet, var å nå igjennom hos kriminalomsorgen og få den informasjonen vi trengte. For eksempel ringte vi kriminalomsorgens sentrale forvaltning for å få vite hvor mange fengsler det egentlig er i Norge. Det var det ingen som kunne svare på, så vi måtte ringe opp igjen en annen dag.

For å få besøke fengslene måtte vi sende en søknad med ti vedlegg til syv ulike instanser innenfor kriminalomsorgen. Behandlingen av disse søknadene drøydde ut i lang tid. Til slutt tok vi saken i egne hender og avtalte med ulike fengsler at vi skulle komme på besøk. Deretter tok vi igjen kontakt med regionkontorene og sa at vi hadde konkrete avtaler og kom til å dra, uavhengig av om vedtaket kom i orden. Etter mye om og men fikk vi en muntlig tillatelse, men selve vedtaket om at vi fikk lov til å besøke fengslene, kom i posten en uke etter at prosjektet var ferdigstilt og publisert.

Møtet med innsatte var en personlig utfordring, og det var både en fin og trist opplevelse. Fordommer ble utfordret og knust.

Vi ble også satt i en rekke kildekritiske dilemmaer. Vi brukte tid på å tolke og analysere kildenes motiver. Vi støtte på flere ulike motiver under intervjuene. Vi tror at behovet for sosial anerkjennelse var gjennomgående. Dette behovet viste seg på forskjellige måter. En navngitt kilde vi intervjuet i Oslo fengsel ønsket å fortelle om sin bakgrunn som rusmisbruker i 30 år, og hvordan

han nå har klart å slutte. En annen navngitt kilde trivdes godt med å være en slags ”ekspertkilde” på området. Andre hadde behov for å snakke om sin barndom og bakgrunn og på den måten ”rettferdiggjøre” sin kriminalitet. En fellesnevner for disse kildene var at de virket oppriktige og ærlige, og de ønsket å hjelpe oss med informasjon.

Andre kilder var langt vanskeligere å analysere. I de tilfellene var det også vanskelig å vite om de var sannferdige eller ikke. En innsatt i Kongsvinger fortalte oss at det er tre ansatte som tar godt betalt for å smugle inn narkotika. Det er mulig at motivet var hevn på de ansatte det gjaldt, eller at han søkte spenning ved å villedde oss. På en annen side kan han ha forsøkt å varsle om maktmisbruk og kritikkverdige forhold. Selv om han virket troverdig, er det ikke sikkert han var sannferdig. Vi ville fulgt dette sporet videre dersom vi hadde hatt mer tid til å gå grundig til verks og sjekke påstanden.

Noen meldte seg nok på for å få noen utenifra å snakke med. Dette gjaldt ganske sikkert noen av de unge guttene i Hamar fengsel, som var veldig glad for å snakke med oss. To av kildene var plukket ut av fengselet selv, til tross for våre krav om at de selv skulle melde seg på. Vi utførte intervjuet, men brukte ikke materialet til noe.

Det kan være lett å bli overkritisk til en ”slitt og lett lurvet” kilde, mens en den ”pent antrukne herren” blir tatt seriøst. Men vi vurderte også kildene i kriminalomsorgen kritisk, og spurte oss selv hva de kunne ha som motiv for det de sa. Vi opplevde at en del av fengslene forsøkte å dysse ned problemet eller villedde oss bort fra temaet, men da hadde vi urinprøvestatistikken over deres fengsel å konfrontere dem med.

Etiske problemer og anonymisering

Når vi hadde vurdert kildene som sannferdige, var det nye problemer som måtte drøftes. Alle fengslene hadde oversikt over hvilke innsatte vi intervjuet. Vi måtte vurdere hvorvidt kildene måtte være anonyme for fengselsledelsen, for dette krever langt større anonymisering enn om kilden skal være ukjent for omverdenen. Selv alder, tidligere straffebakgrunn, klær, klokke og hender vil være avslørende når gruppen med mulige kilder er liten. I de få tilfellene kilden sa noe fengslene ville kunne straffe, brukte vi bare tekst og diffuse beskrivelser av personens alder og bakgrunn. I ett tilfelle brukte vi lydklipp av personen, men da forvrenget vi stemmen. Vi var også nøye på at førstegangssonere skulle være anonyme, uansett om de ønsket å være åpne.

Åpne kilder styrker journalistikkens troverdighet, og det styrket sakene våre at fire innsatte ønsket å være åpne. Kildene er gjengangere i fengslene, og noen av dem har vært åpne i andre medier. De har alle smuglet narkotika, men har blitt straffet for dette tidligere. Vi var nøye på å få fram at de har sluttet med dette.

Det var én ung kilde vi var veldig usikre på om skulle være åpen. Siden han er ung, kan det i framtiden være negativt for han at det ligger en video ute der han sitter i fengsel. Men han har vært ut og inn av fengsler siden han var 17, så vi tror uansett ikke dette er noe han kan dekke helt over i framtiden. Likevel tok vi en vurdering på at en del detaljer i hans liv og oppvekst burde forbli private, for å unngå unødig krenkelse av hans familie og involverte parter. I denne saken måtte en god historie vike til fordel for personvernet.

Noen steder i teksten bruker vi formuleringer som ”flere innsatte Journalen har snakket med forteller...” Dette er den høyeste graden av anonymisering og den minste graden av åpenhet i teksten. Her risikerer vi ikke at kildene får problemer, siden det ikke en gang står hvilket fengsel det gjelder. Samtidig gir det lite åpenhet og innsyn, og det kan svekke troverdigheten. Vi har derfor vært forsiktige med å bruke dette. Selv om kildene er skjulte i teksten, har vi dokumentert kildene skriftlig i vårt eget materiale, slik at det er etterprøvbart.

Utforming

Det var et enormt arbeid å samle resultatene inn i leselige og ikke alt for lange saker. Prosjektet endte opp i ni tekstsaker, fire videoer, to lydbildeserier og ett interaktivt norgeskart.

I norske medier er det en tendens til at undersøkende journalistikk blir utformet på andre medieplattformer enn nett. Blant annet Morten Møller Warmedal argumenterer for at undersøkende journalistikk egner seg mindre godt på nettet enn i tradisjonelle medier som avis og tv.

Vi synes at prosjekter som vårt interaktive kart, NRK Brennpunkts ”Maktbasen” og ”Broderskapet” viser at undersøkende journalistikk har et stort potensial på nettet. Prosjektene kjennetegnes av at brukeren kan gå inn i en database eller et kart og selv velge hvilke områder han eller hun er mest opptatt av. I ”Maktbasen” kan man søke opp personer man er interessert i og i ”Broderskapet” kan man sjekke om det er noen Hells Angels-medlemmer tilknyttet sitt hjemsted.

I vårt kart kan brukeren velge å lese om de fengslene man er interessert i. Kanskje vil man lese om fengselet i nabolaget, et fengsel man kjenner noen i eller lignende.

Vårt kart gjør at brukeren selv kan gå inn og verifisere informasjonen. Leseren vil også føle seg mer inkludert, og personen kan selv sammenligne fengsler og trekke egne slutninger.

En så grundig og heldekkende framstilling som disse tre prosjektene viser, ville ikke latt seg gjennomføre i de tradisjonelle mediene.

I tillegg har nettpressen mulighet for å spres raskere og bli tilgjengelig for flere. En sak kan også få lang levetid og stadig bli hentet opp. Vi tror derfor at nettet vil bli en god arena for undersøkende journalistikk, og i vårt prosjekt har vi forsøkt å utnytte mulighetene nettet tilbyr.

Vi har satset stort på flermedialitet, for dette er noe av det som gjør et nettprosjekt unikt og spennende. En styrke med prosjektet er at brukeren kan se innsatte, førstehåndskildene, snakke om de forskjellige temaene. Vi har også laget en video med reportasjevri fra vår dag med narkotikapatruljen. Vi har stor variasjon i tekstsakene, og de er inndelt etter tema. Vi har syv nyhetssaker, en notis og en reportasje. De fungerer hver for seg, men sammen gir de et godt og grundig bilde av rusituasjonen i norske fengsler.

Resultat og konklusjon

Vi har arbeidet systematisk og kritisk med temaet og grundig kartlagt våre funn. Vi var drevet av vår egen interesse og nysgjerrighet, og vårt motiv var å lete etter kritikkverdige forhold innenfor kriminalomsorgens håndtering av rus i fengslene. Sakene er av stor samfunnsmessig interesse, og temaet berører mange. Hvert år blir det utført oppunder 12 000 fengslinger, og det sitter til en hver tid mellom 3000 og 4000 innsatte i norske fengsler (ssb.no 8.3.12). Hvor god kontroll fengslene har med rusmisbruk og hvor ulik regelhåndtering fengslene har, er av interesse for alle som sitter i fengsel og deres pårørende. Hvor enkelt det er å smugle inn narkotika når man sitter i fengsel, er også av interesse for befolkningen forøvrig. Vi har funnet sammenhenger og kartlagt hvor ulik straff man får for narkotikabruk eller smugling i de ulike fengslene. Arbeidet vårt har resultert i en stor oversikt over hele rusproblematikken, i form av tekstsaker, videoer og kart.

Kontekstualiseringen viser sammenhenger som ellers ikke ville blitt kjent.

Vi har avdekket at kriminalomsorgens russtrategi og stortingsmelding nr. 37 ikke har ført til særlig bedring, men at det på flere områder bare har skapt større problemer.

Da prosjektet var ferdig og publisert, sendte vi det til alle regionene i kriminalomsorgen og andre aktører som har stilt opp i sakene. Vi fikk tilbakemeldinger på at det var svært interessant og godt utført. Flere uttalte at de er overrasket over de store ulikhetene i reaksjoner fengslene gir, og at de tror dette vil bli tatt opp og diskutert internt i kriminalomsorgen. Vi har også fått tilbakemelding om at problemene med Subutex-delning og de ulike rutinene rundt dette vil bli tatt opp og diskutert.

Våre undersøkelser kom i forkant av kriminalomsorgens egne undersøkelser.

Margrethe Miljeteig, Knut-Øyvind Hagen og Marit Tronier Halvorsen 11.01.13

Referanser

Kriminalomsorgen.no **A**: "Kriminalomsorgens helhetlige russtrategi 2008-2011" URL: <http://kriminalomsorgen.custompublish.com/getfile.php/846197.823.qasfdxbecs/JDrusSKJERM6.pdf> [Lesedato: 13.3.12]

Kriminalomsorgen.no **B**: "Stortingsmelding nr. 37 (2007 - 2008)" URL: <http://www.kriminalomsorgen.no/?id=451101> [Lesedato: 13.3.12]

Nrk.no: "Maktbasen" URL: <http://www.nrk.no/maktbasen/> [Lesedato: 14.3.12]

Nrk.no: "Broderskapet" URL: <http://www.nrk.no/brennpunkt/broderskapet/> [Lesedato: 14.3.12]

Ssb.no (8.3.12): "Tabell 52 Noen hovedresultater fra statistikk over fengslinger. 1960-2010" URL: http://www.ssb.no/0305/a_krim_tab/tab/tab-2012-03-08-52.html [Lesedato: 14.3.12]

Warmedal, Morten Møller (2012): "Den digitale revolusjonen og nye sosiale medier: hva skjer med den undersøkende journalistikken?" [Kapittel 2 i Warmedal, Morten Møller og Guri Hjeltnes (2012): *Gravende journalistikk. Metode, prosess og etikk*. Oslo: Gyldendal. Kompendieutgave. Side 44-105]

Ytreberg, Rune (2012): "Metode og verktøy i undersøkende journalistikk" [Kapittel 3 i Warmedal, Morten Møller og Guri Hjeltnes (2012): *Gravende journalistikk. Metode, prosess og etikk*. Oslo: Gyldendal.